

KALKINMA SÜRECİNDEKİ TOPLUMLARDA POLİTİKACININ AHLAKİ ÇIKMAZI

Muhittin TATAROĞLU *

Özet: Politikacıların sorumlulukları diğer meslek gruplarından oldukça farklı bir önem göstermektedir. Politikanın doğası gereği politikacıların uyması gereken etik kurallar da farklılıklar gösterir. Politikacıların şahsi gündelik yaşamlarında, mutlak ahlak kurallarına uygun yaşamaları olumlu bir özelliktir. Ancak ülke yönetimi ile ilgili kararlar alınırken ve ülkeyi yönetirken hangi ahlak anlayışını benimseyeceği söz konusu olduğunda ortaya sorunlar çıkmaktadır. Politikacıların sorumlulukları yönettikleri toplumlar olduğundan politikacılar sık sık ahlaki açmazlara düşerler.

Yoksul ülkelerde genellikle ülkede yaygın bir şekilde yozlaşma vardır. Ülkesinin gelişmesi için mücadele eden politikacı, yozlaşma ve yozlaşmadan menfaat sağlayan kesimlerle de mücadele etmelidir. Ancak yozlaşmış kesimlerin çıkarlarını korumak için giriştikleri mücadelede etik değerlere itibar edeceği pek beklenemez. Politikacı ise davranışlarının ahlakiliği konusunda bir açmazla karşı karşıya kalır.

Anahtar Sözcükler: Politikacı etiği, etik, yozlaşma.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde siyasi tercihler içinde en büyük önem ülkenin refah seviyesinin artırılmasıdır. Özellikle yoksul ülkelerin sorunu yoksulluk ve sefaletten bir an önce kurtulmaktır. Yoksulluktan, kalkınma yönlü toplumsal değişimin önderleri demokratik rejimlerde kaçınılmaz olarak seçilmiş siyasiler olacaktır. Klasik ortodoks söylemin aksine ülkelerin gelişmemelerinin nedenleri çoğunlukla kendi iç dinamiklerinde yatmaktadır. Ülkenin gelişmesi için mücadeleye girişecek olan siyasetçi, dış unsurlardan çok iç unsurlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Ülke ne kadar yoksul durumda olursa olsun, o toplumda -genellikle adil olmayan- belli bir statüko dengesi vardır ve statüko genellikle toplumun kötüye gitmesine rağmen değişime direnir ve dengeyi korumaya çalışır. Bir ülkenin gelişmesinde en önemli sorun değişime direnen iç unsurlardır. Bu unsurların statükodaki menfaatleri ve ayrıcalıkları çoğu zaman ussal veya ahlaki nedensellikle uyusmaz. Aynı şekilde direnme yöntemleri de etik ve meşru ölçütlerden yoksundur.

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

Siyasetçi eylem ve kararlarından dolayı halka hesap vermek durumundadır. Bu durumun ahlaki boyutunda politikacı kamu yararını sağlamakla yükümlüdür. Siyasetçinin amacı ülkenin kalkınması, adaletin sağlanması, refah seviyesinin artması, yozlaşmanın önlenmesi, ülkenin bağımsızlığa kavuşması vb görünüm-lerde olabilir. Ancak politikacı bu görevini yerine getirirken her zaman zor ter-cihler arasında kalacaktır. Karar ve eylemlerini belirlerken ise belli ahlak kural-larının rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Politikacının sorumluluk ahlakıyla, mutlak ahlak kuralları arasında çelişki yaşaması kaçınılmazdır. Politikacı mut-lak ahlak kurallarına uygun davrandığında kamu yararı amacına ulaşamayacağı-nı gördüğünde nasıl davranmalıdır? Bu durum çözümü çok zor bir açmazdır ve her durumda geçerli olabilecek bir çözüm önermek imkansızdır.

Bu noktada değişim amacıyla olan politikacıların, amaçlarına ulaşmak yo-lunda uymaları gereken etik kurallar ve ahlaki değerler ne olmalıdır? Bununla birlikte o toplum tarafından belirlenmiş ve benimsenmiş olan siyasetçi ahlakının niteliği ne durumdadır? Özellikle Türkiye gibi siyasi yozlaşmanın en fazla ko-nuşulduğu ülkelerde politikacı ahlakının daha fazla tartışılması gerektiği gibi, konuya yaklaşım da Türk-İslam tarihindeki "nasihatname"lerden farklı boyutlar da içermelidir.¹

REFORMCU POLİTİKACININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Yoksul, gelişmemiş ve yozlaşmış bir toplumda teorik olarak kimse duru-mundan ve kurulu düzenden memnun değildir. Herkes durumunun değişmesini ister. Yoksulluktan adaletsizlikten herkes şikayetçidir. Ancak reel eylem ve ta-vırlar nazara alındığında toplumda pek çok kesimin değişimi istemedikleri, hat-ta değişim zorunluluğu karşısında şiddetle direndikleri ortaya çıkmaktadır. Coş-kun Can Aktan, Türkiye örneğinden yola çıkarak statüko taraflarını tespit etmiş-tir. (Aktan, 1996: 65-67) Buna göre değişim karşıtı unsurlar şunlardır:

Statüko: Siyasal iktidar ve bürokrasi yapıları statükonun temellerini oluşturu-maktadır. Siyasi partiler muhalefetteyken genellikle değişim isteklerini seslen-dirirler ve bu yönde vaatler verirler. Ancak bu söylemlerin samimiyeti iki yüz-lüdür. Muhalefetteyken imkanlar ve fırsatlar son derece kısıtlıdır. Ancak muha-lefetten iktidara geçince samimiyetsiz yüz ile karşılaşılır. Adil olmayan denge bütün nimetlerini ve fırsatlarını iktidara sunmaktadır. Bu şekilde iktidara gelen parti ve siyasiler, muhalefette söylediklerini gerçekleştirmek istemez. Özelleş-tirme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi uygulamaları devamlı erteler. Muhalefette bulunanlar ise bir yandan adaletsizliklerden bahsederken öte yan-

¹ Türk devlet geleneğinde siyasi ahlak açısından yönetici veya lidere sorumluluk ahlakı yüklendiğini belirtmek gerekir. Lider, hakan veya melik; halkının refahı ve huzuru ile sorumlu tutulmuşlardır. Bilge Kağan, Orhun Abidelerinde "aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim" diyerek liderin, halkının refahından sorumlu olduğunu vurgulamıştır (Bkz: Güngör, 1997: 171).

dan da iktidara gelip tekrar nimetlere kavuşma sırasının tekrar kendilerine gelmesini beklerler.

Baskı ve Çıkar Grupları: Çıkar ve baskı grupları (özel şirketler, holdingler, ticaret ve sanayi odaları vb.), değişime karşı tavırlarını çıkarlarına göre almaktadırlar. Bu grupların çıkarlarına uygun reformlar teşvikler vs söz konusu olduğunda destek sağlarlar; çıkarlarına uygun olmayan konularda ise değişime karşı gelirler. Örneğin ülkemizde bazı çıkar grupları kar oranlarını düşüreceği ve rekabet ortamı sağlayacağı için gümrük duvarlarının kaldırılmasına karşı çıkmaktadırlar.

Hoşnutlar grubu: Hâli yerinde olan zenginler ile statükodaki gelir, prestij, mevki vs konularından memnun olan ve değişimi, kendi durumları için risk olarak algılayanlar bu gruba dahildir. Genellikle orta ve üst gelir ve statü grupları değişimin bilinmezliğine karşı ellerindeki maddi ve statü avantajlarının riske gireceği endişesiyle ne getireceği bilinmeyen değişime direnirler.

Kinikizm ve kirene ahlakı: Kinikizm bir ahlak felsefesidir. Özünü “bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” deyimini anlatır. Kirene ahlakı bir haz ahlakıdır (hedonizm). Kirene ahlak felsefesine göre insan kendisine haz vermeyen işlerden uzak durmalıdır. Bu tarz zihniyetler değişimin gerçekleşmesini güçleştirir.

Korku: İnsan doğasında yeni şeylere karşı korku veya şüphe daima mevcuttur. İnsan doğasında var olan bu korku onların yenilik ve değişim arayışlarını engelleyen bir unsurdur.

Muhafazakarlık ve geleneklerin etkisi: Bazen toplumsal gelenek ve görenekler değişime uzak kalınması veya değişime karşı gelinmesi gibi sonuçlar doğurabilir. Gelenekler toplumlarda oldukça önemli sosyal işlevler görmektedir. Ancak yeniliklere karşı çıkmamanın da nedeni olabilirler. Esasında gelenekler, her şeyin; üstünde durulan zeminin bile değiştiği hızlı toplumsal dönüşüm süreçlerinde, toplumların tutunabilecekleri bir dayanak olmaları bakımından olumlu işlev görürler.

Doğmacılık: Bilimsel ve mantıksal bir açıklama olmaksızın, herhangi bir ideoloji, doktrin, düşünce ya da partiye olan bağlılık ve sabit fikirlilik değişimin gerçekleşmesini engellemektedir. İnsan doğası gereği zihni çalışma ve düşünceden ziyade eylemi tercih eder. Kuşkucu olmak ve sorgulamak, doğrudan biat etmekten her zaman için daha zor gelir. Dogmatik yapıları insanlar değişimin getirdiği belirsizlikten korkarak kendini sorgulamamanın kolaycılığına bırakırlar.

Milliyetçilik ve şovenizm: Aşırı milliyetçi ve bağnaz kesimler evrensel ilkeler karşısında olumsuz tavır takınırlar. Milli ve yerel değerler tek doğru olandır. “Batı adetleri bize uymaz” yaklaşımı ile yenilikler reddedilir.

Sosyalistler ve komünistler: Sosyalist rejimlerin yıkılmalarının en büyük nedeni değişmemeleridir. Halen var olan sosyalist ve komünistler, piyasa ekonomisi yönündeki değişimi ve yeniden yapılanmayı reddetmektedirler.

Devletçi sosyal demokratlar: Türkiye'deki devletçilik anlayışına sahip olan sosyal demokratlar aynı zamanda dünyadaki değişim sürecine de karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte artık bir kısım sosyal demokratlar değişimin gerekliliğini kabul etmişlerdir.

Kamu işçi sendikaları: Kamuda çalışan işçi sendikaları özellikle devletin ekonomiden çekilmesine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Kamuda etkinlik ve verimliliğin sağlanması için gereken özelleştirmeye tamamen karşı çıkmaktadırlar.

Medya: Medyanın toplumun haber almasını sağlama gibi çok önemli bir toplumsal rolü vardır. Günümüzde medyanın kamuoyunu bilinçlendirme rolü artık kabul edilmiştir. Ancak hem ideolojik tercihleri bulunan hem de başka ticari faaliyetlerde de bulunan medya bazen bu işlevinde dürüst ve samimi olmamaktadır.

Atalet: Fizikte bir cismin harekete karşı dayanıklılığını ifade eden kavram sosyal değişim için de geçerlidir. Sosyal açıdan atalet birey veya toplum kesimlerinin değişmeden aynı durumda kalma eğilimini ifade eder.

Siyasi miyopluk: Özellikle az gelişmiş ülkelerde iktidara gelen hükümetler önlerinde çözüm bekleyen gündelik sorunlar bulurlar. Bu kısa vadeli sorunlarla uğraşmaktan köklü değişim politikaları üretmeleri ve uygulamalarına olanak kalmaz. Ayrıca oy kaybetmekten korkmaları sonra radikal reformlar ve projeleri gerçekleştirmekten kaçınırlar.

Değişimin sağlayacağı yararları inançsızlık: Statükonun en alt kesimleri sorunları göğüslemekle en çok yükümlü olan kesimdir. Bu kesimler çoğu zaman durumları konusunda umutlarını yitirmişlerdir. Değişimin de kendilerine fayda sağlamayacağını düşünmektedirler “böyle gelmiş, böyle gider” felsefesinde yaşarlar.

Bürokrasi: Geri kalmış ve yozlaşmış ülkelerin çoğunda bürokrasinin siyasal sistem üzerinde büyük ağırlığı vardır. Diğer ülkelere göre bürokrat sınıfı toplum içinde görece daha yüksek statüye sahiptir. Ayrıca yozlaşmadan da çeşitli şekillerde menfaat sağlamaktadır. Türkiye gibi liberalleşme yönünde bir değişim; kamu bürokrasisinde yetki, nüfuz, siyasi güç, prestij kaybı getireceğinden değişime karşı direniş gösterirler.

Yukarıda sayılan statükocu unsurların tümünü ülkemizde de gözlemek olanaklıdır. Esasen ülkemizde siyasi iktidarların en önemli görevi gelişme yönlü değişimdir. Siyasetçiler iktidara hazırlanırken birinci söylem olarak sistemin sağlıksızlığını ve değişim gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Pek çok siyasetçi de samimi olarak değişimin gerekliliğine inanmaktadır. Ancak vicdanen ve ahlaken buna inanmış olan siyasetçi, iktidara geldiğinde tam aksine davranır ve statükonun sürmesine yarayacak icraatlarda bulunur. Bu durumda politikacıları kolay yoldan “yalancılık” ve “hipokratlık” ile suçlamak, sorunu açıklamaz ve çözümsüzlüğe mahkum eder. Muhalefetteyken değişimin gerekliliğine inanan si-

yasetçi ne olmuştur da ahlaki ve vicdani kanaatlerini uygulayamamıştır? Yozlaşmış ve insanlarına mutsuzluk veren sistemlerde reform ve değişim yapmak gerçekten zordur ve nedenleri karmaşıktır.

İktidara gelen parti veya partiler ile onların başında bulunanlar iktidar oldukları andan itibaren sadece onları seçenlerin değil, toplumun tüm bireylerine karşı sorumluluk taşımaktadır. Görev olarak da ülkenin iyi yönetilmesi, adalet, kalkınma, eşitlik, refah, eğitim, sağlık vs pek çok alanda yükümlülük altına girmiştir. Her mesleğin kendine özgü yeterlilik şartlarının bulunması gibi siyasetçinin belli meziyetlere sahip olması beklenir. İktidara gelen siyasiler iktidarlarından dolayı mutlaka hesap verirler. Yasama dönemi sonunda yapılan seçimlerde eğer başarısız olmuşlarsa seçimleri kaybederler. Evrensel mutlak ahlak kurallarına sadık kalan; ancak ülkenin kalkınmasını sağlayamayan ve krizlere engel olamayan başarısız politikacıların tekrar seçilmeleri demokratik sistemlerde kolay değildir. Bu durum ahlaki açıdan da böyle olmalıdır; başarısız politikacı ahlaken de sorgulanmalıdır. Her mesleğin farklı ahlaki ve etik kuralları olduğu gibi, siyasetçinin de farklıdır.

POLİTİKACI AHLAKI

Hem siyaset hem de ahlak, tanımlanması güç kavramlardır. Siyaset ve ahlak ilişkisi ise sistemli bir biçimde ele alınması gereken karmaşık bir bütünü oluşturmaktadır. Siyaseti belli bir toplumsal birliktelik biçimini sürdürmeye veya değiştirmeye yönelik eylemler dizisi olarak aldığımızda “ahlak” ile kaçınılmaz olarak ilişkilidir. İnsanlar “iyi” olduğunu düşündükleri bir şeyi korumak, “kötü” olduğunu düşündükleri bir şeyi ise değiştirmek isteyeceklerinden, siyaset pratiğini oluşturan eylemler dizisi veya daha genelleştirirsek, iyi-kötü ayrımı üzerine kurulu eylem ilkelerini tespit eden normların bütünü anlamında “ahlak”ın bir parçası olarak görülebilir. Bu bakımdan “siyaset”, “ahlaki eylem”dir (Köker, 1993: 338).

Modernleşme döneminde siyasetin bilimselleştirilmesi sürecinde bilim ile ahlak arasında kesin sınırlar çizme arayışları ortaya çıkmıştır. “Pozitivist” bilim yaklaşımıyla siyaseti bilimselleştirme çabaları içerisinde “ahlak”, görelî ve bu yüzden evrensel olamayan içeriği itibarıyla “bilim”in dışında kalan bir alana itilmiştir. Ancak bilim kendi ahlak kurallarını evrensel ölçekte dayatmaya çalıştıkça siyaset-ahlak arasındaki ilişki de daha karmaşık ve daha sorunlu bir özellik kazanmıştır.

Siyaset bir toplumun bütününe kapsayan bir işleyiştir. Siyasetçi ise bu kimliğiyle tüm toplumun kaderinin etkileyebilmektedir. İnsanlar oynadıkları rollere göre çeşitli ahlak gereklerine uymak zorundadırlar. Meslek dallarında ise o mesleğe özgü etik kurallar belirlenmiştir (İnayet, 1997: 2). Doktor, öğretmen, tüccar, sanayici vs bütün mesleklerde uygulanan etik kurallar o mesleğe özgüdür. Bunun gibi sosyal rollerde de farklı etik değerler aranır. Bir kişinin evinde eş

olarak uyması gereken ahlak kuralları farklıdır; aynı zamanda işinde çalışırken uyması gereken ahlaki ilkeler ise daha başkadır. Kendi özel yaşamındaki yüksek ahlaki değerleri meslek hayatına taşıyan bir kişi çoğu zaman ahlaki sorunlar yaşamak durumunda kalacaktır. İş, devlet, aile ve aşk ilişkilerinin tümüne uygulanabilecek tek bir ahlak sistemi mümkün değildir (Weber, 1993: 116).

Siyasal ahlakı “siyasal farklılaşma ile ilgili yapıların, kurumların, rollerin, düşüncelerin ve eylemlerin; toplumsal yaşamın olanaklı, uyumlu, verimli devam etmesini sağlayacak olan normlar” (Şenel, 1993: 258) olarak tanımladığımızda, başta politikacılar olmak üzere toplumun bütün bireylerinin bu normlara uygun davranmaları beklenir. Hemen toplumun tüm kesimleri siyasal sistemin aktörlerini oluşturmaktadır. Politikacılar, bürokratlar ve seçmen olarak geniş halk kitleleri siyasal sistemin aktörleridir. Siyasetçinin tüm toplumun kaderini etkileyebilme gücü veya bir başka deyişle bir toplumun, millet veya bir devlet ölçeğinde davranış, gelişme ve değişme yeteneklerini, politikacılar eliyle kullanması ve ulusal yoksulluk, geri kalmışlık, yozlaşma veya sömürü altında olma gibi sorunlarına siyasal liderler yoluyla çare aramak durumunda oluşu, siyasetçi etğinin oldukça farklı bir yaklaşımla incelenmesini gerektirir.

Gerçekten de etik değerler açısından mükemmele yakın bir davranış gösteren bir memurun politikacı olduğunda da aynı ahlak alışkanlıklarıyla hareket etmeye devam ettiğinde ahlaklı olduğunu söyleyebilir miyiz? Günümüzde ülkemizde de sıkça gözlemlediğimiz gibi mesleklerinde başarılı ve en büyük olumlu özellikleri namuslu ve dürüst imajları olan bürokratların politikacı olduklarında memur ahlakına uygun olarak namuslu davranmalarına rağmen başarılı bir politikacı olamamaları, siyaset ahlakı açısından “iyi” değildir. Çünkü politikacının halka hesap verme anlamında siyasal sorumluluğu, siyasal ahlakın temelidir. Halbuki bürokratik ahlakta memur, eylemlerinin harfîyen kurallara uygun olması bakımından sorumludur; sonuçlarından sorumlu değildir.

Bu çelişki Türkiye gibi yoksulluk ve gelişmemişlik sorunları olan ülkelerde daha da fazla önem taşımaktadır ve politikacı ahlakı hakkında daha farklı ölçütler aramamızı zorunlu kılmaktadır.

Siyasetçilerin ahlaki değerleri ile ilgili arayışlar uzun zamandan beri arayışa konu olmuş ve farklı görüşler ortaya atılmıştır. Politikacı ahlakı ile ilgili farklılıklar yine genel etik üzerindeki farklı görüşler gibi değişiklikler göstermektedir. Bununla birlikte tarihte yönetici ve liderlerin uymaları gereken ahlaki değerlerin önemli bir kısmı üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Türk İslam tarihinde oldukça zengin bir lider ahlakıyla ilgili çalışma vardır (Bkz: Hatemi, 1970; Taneri, 1997). Bu çalışmada ağırlıklı olarak değineceğimiz siyasetçi ahlakı ile ilgili önemli düşünürler, Max Weber ve Machiavelli’dir.

Weber'in Siyasetçi Ahlakı

Weber'in politikacı ahlakı ile ilgili görüşleri “Meslek olarak Siyaset (politik als beruf)” ve “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin ruhu” (Weber, 1985: 1993) adlı çalışmalarıdır. Weber'e göre her türlü ilişki sistemine uygulanabilecek bir ahlak sistemi mümkün değildir. Siyaset ise iktidar mücadelesi ve şiddet tekeli öne çıkarmaktadır. Weber, siyasetçinin iki büyük günahının nesnellikten yoksunluk ve sorunsuzluk olduğunu vurgular (Weber, 1993: 114). Politikacı iktidar mücadelesinde nesnel olmalıdır. Eğer nesnellikten uzaklaşıp iktidar sarhoşluğuna düşerse “dava”ya hizmet etmekten uzaklaşır ve aşırı kibir ve kendini beğenmişlik hatasına düşer. Öte yandan politikacı yaptığı eylemlerin sonuçlarını önemsemeyen ve sadece bıraktığı izlenim ile ilgilenirse artık amacını kaybetmiştir. Nesnellikten uzaklaşması, gerçek iktidar yerine parlak gösterişli iktidar görüntüleri peşinde koşmasına yol açar. Sadece iktidar için iktidardan hoşlanmaktadır. İktidar olmak ve onun nimetleri için iktidara tapma da en büyük yozlaşmalardan biridir.

Weber'e göre politikacının siyasal eylemlerinin sonuçları bazen amacından uzaklaşmış hatta amaçlarla çatışan bir görünüm sergiler. Politikacı, ulusal amaçlar olduğu gibi; insancıl, toplumsal, dini, ahlaki ve kültürel amaçlara da hizmet edebilir. İlerlemeyi veya bir düşünceye hizmet etmeyi de reddedebilir. Ancak belli bir inanca hep sahip olmalıdır. Yoksa değersizlik lanetine düşebilir.

Weber, siyasetçinin kutsal kitabın öğütlediği ahlaktan farklı bir ahlaka sahip olmasını önerir. Kozmik sevgi ahlakı gereğince “öteki yanağını çevirme” örneğindeki gibi, gücünü kötülük için kullananlara direnilmemesi tavsiye edilirken, politikacı kötülüğe karşı şiddetle karşı koymak zorundadır. Yoksa kötülüğün galip gelmesinin sorumluluğu onun sırtındadır (Weber, 1993: 117). Politikacı dürüstlük açısından da mutlakçılık ahlakıyla sınırlı değildir. Örneğin ülkenin kusurlu olduğunu gösteren gizli belgelerin yayınlanması ülkeyi onarılamayacak olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalacaksa, eylemlerinin sonuçlarından sorumlu olan siyasetçi, sonuçla ilgilenmeyen mutlakçı ahlaka uymak zorunda değildir. Mutlak ahlak ereklerine göre Hıristiyan, doğru hareket eder ve sonuçları Allah'a bırakır. Sorumluluk ahlakına göre ise kişi eylemlerinin önceden kestirilebilen sonuçlarının hesabını vermek zorundadır.

Weber'e göre mutlak erekler ahlakına inanan bir politikacı yaptığı eylemlerin kendi toplumunu olumsuz etkileyeceğini bilse bile davranışını değiştirmez. İyi niyetli bir eylem kötü sonuçlara yol açtığında, bu aktörün gözünde kendi sorumluluğu değil, dünyanın ya da başka aptal insanların ya da onları yaratan Tanrı'nın iradesidir. Ancak sorumluluk ahlakına inanan kişi insanların ortalama eksikliklerini göz önüne alır; önceden görebildiği kadarıyla eylemlerinin sonuçlarını başkalarına yüklemek durumunda olmadığını bilir ve kendi eylemlerinin sonucu olduğunu kabul eder (Weber, 1993: 117).

Dünyada hiçbir ahlak ‐iyi‐ amaçların gerçekleşmesi için insanın birçok durumda ahlaki açıdan kuşkulu veya tehlikeli araçları kullanmak veya kötü sonuçlara sebep olma olasılığı bulunduğunu ve bunun bedelini ödemeye hazır olması gerektiği olgusunu göz ardı ettiremez. Politikacının hizmet ettiği toplumun kalkınması, gelişmesi yoksulluktan kurtulması ve yozlaşmış statükonun değişmesi gibi ahlaken iyi bir amaca ulaşabilmesi için ahlaken tehlikeli araçların kullanılması ve bunların sonuçlarının ne zaman ne dereceye kadar haklılık sağlayacağına yanıt veren bir ahlakın varlığı mümkün değildir.

Weber'e göre mutlak erekler ahlaki, amaçların araçları haklı kılması konusunda iflas etmekten kurtulamaz. Ahlaki açıdan tehlikeli olabilecek araçların kullanılacağı her türlü eylemi kuramsal olarak reddetmek zorundadırlar. Gerçek yaşamda ise mutlak ahlak iki yüzlüdür. Örneğin önce ‐şiddete karşı sevgi‐yi öğütleyenler, her türlü şiddeti ortadan kaldırmak için kaba güç kullanılmasını önerirler (Weber, 1993: 118).

Halbuki politikacı siyasetin doğası gereği şiddet araçlarına sahiptir. Siyasetin bir özelliği de şiddet araçlarının devletin tekelinde olmasıdır. Şiddet tekelinin meşru olarak kullanma yetkisi de sadece politikacılara verilmiştir. Siyasi lider toplumda başkalarının şiddet uygulamasına ve anarşiye engel olmak için diğerlerinin şiddet uygulamasını engellemelidir. Bunu sağlamak için de şiddeti tekelleştirmekten başka pratik yol yoktur. Toplumun yabancı saldırısına karşı korunması ve toplum üyelerinin tecavüze karşı korunması sadece şiddet araçlarıyla mümkündür. Bunun gibi tarihte mutlak adaleti sağlama amacıyla olan kişiler insan unsuruna ihtiyaç duyarlar. Ancak bu insanlara (asker, savaşçı vs) gerekli psikolojik ve maddi primleri verilmelidir; yoksa aygıt iş görmez. Manevi açıdan nefret ve intikam duygularının tatmin edilmesi, ahlaki nedenlere dayalı haklılık duygusunun beslenmesi gerekir. Karşı taraftakiler karalanmalı ve ihanet ile suçlanmalıdır. Bunun yanında serüven, ganimet, zafer, yağma gibi dışsal ödüller de sunulmalıdır. Liderin başarısı tek başına amaçlarına değil yandaşlarına da bağlıdır (Weber, 1993: 119).

Siyasi liderin sorumluluk objeleri ülkesi ve milletidir. Bu bakımdan Weber, siyasetçinin eylemlerinin sonuçları açısından siyasetçiye farklı bir ahlaki bağımsızlık tanımaktadır. Weber, Siyasetçinin sorumluluğunu dinden çıkmasını kabul edecek kadar önemsemektedir. Makyaveli'nin kilise ile çatışan Floransa kentinin yöneticilerinin aforoz edilmek pahasına şehirlerinin bağımsızlıklarına sahip çıkmasını övmesini olumlu karşılamaktadır.

Weber, sorgulayan, denemekten ve yanılmaktan korkmayan, hatalarından ders alan ve sorumluluğunu reddetmeyen politikacı tipine ahlaki meşruluk tanımaktadır. Siyasi lider, yozlaşmış bir sistem karşısında statükoyu korumak isteyenlerin başvuracağı kirli yöntemlere karşı mutlak ahlakçılığın tembelliğine sığınmamalıdır. Ona göre arayış içinde olmayan ve hata yapmaktan korkan poli-

tikacı ve eylemlerinin ve önderi olduğu halkın sorumluluğunu yüklenmeyen politikacı yeterli ahlaka sahip değildir. Üstelik toplumlarının gelişmesini de sağlayamazlar.² Ona göre statükocu, değişimden yana olmayan ve halkın refahını arttırmak için arayışlara girmeyen politikacı ahlaki olarak yeterli değildir. Ancak siyasetçi sadece sorumluluk ahlaki ile hareket etmemelidir. Mutlak erek ahlaki ile sorumluluk ahlakını birleştirmesi siyasetçiye ideal ahlaki sağlayacaktır. Nihai olarak siyasetçi mesleği gereği ahlaki ikilemlerle birlikte yaşamak zorundadır.

Makyavelli: Politikacının Ahlaki İkilemi

Doğru şeyler yapma çabasındaki siyasetçilerin yüzleşmek zorunda olduğu ahlaki çıkmazlar konusunda en kapsamlı çalışma yapan düşünürlerden biri de Makyavelli'dir. Makyavelli, siyasi açıdan iyi bir amacı gerçekleştirmek isteyen politikacı için mutlak veya tutarlı ahlak kurallarına sadık kalmak konusunda daha negatif bir görünüm sunar. Makyavelli siyasetçilerin her zaman mutlak ahlak kurallarından muaf tutulmasını savunmamaktadır. Politikacı insan olması sebebiyle temel olarak mutlak ahlak kurallarına uymalıdır. Ancak sorumluluk ahlakının dayattığı durumlarda ise mutlak ahlaktan taviz vermek durumundadır. Ahlaksızlık konusunda istekli değildir. Aksine liderin mutlak ahlaki değerleri tanımasını ve sahip olmasını öğütler, ancak siyasetçinin sorumluluk objelerinin halk ve ülke gibi siyaseten kutsal kavramlar olması, amaçları açısından şahsi ahlakından feragat etmesini zorunlu kılar. Siyasetçinin kötü amaçlardan uzak durmasını öğütler.

Makyavelli, sevimlikten çok korkulmanın daha önemli olduğunu öğütlerken aynı zamanda yönetici için nefret edilmenin en tehlikeli şey olacağını da vurgulamaktadır. Düşmanlarının kendi menfaatlerinden vazgeçmelerini sağlayacak tek şey prenten nefret edilmesidir. Bu bakımdan Makyavelli realist bir yaklaşımla, insanların mallarına el koymanın onların babalarını öldürmekten daha fazla nefret uyandıracığını ifade eder (Macciavelli, 1998: 189). Makyavelli, ahlaki istisnaiği sınırları dışına taşırmamaya dikkat etmiştir. Değişime karşı her yola başvuran statükoculara karşı siyasetçinin başarı kazanması hem düşmanlarının cesaretini kırmak hem de yandaşlarını motive etmek amacıyla korku yaratmalıdır. Amaçlarına ulaşma yolunda politikacının yandaşları sevgi yerine saygı ile daha kolay motive edilebilmektedir.

² "Siyaset, kalın tahtaları delmek gibi güç ve yavaş işleyen bir uğraştır. Hem tutku ister hem geniş görüşlülük.... İnsanoğlu hep imkansızla ulaşmak istemeseydi, mümkün olana da ulaşamazdı. Ancak bunu yapmak için de insanın bir önder olması, hatta bir kahraman olması gerekir... Siyasetin çağrısını, ancak ve ancak önerdiği şeyler için dünyayı fazlasıyla aptal ve adi bulduğu halde tereddüt etmeyen kişi yerine getirebilir. Ancak ve ancak, bütün bunlar karşısında "her şeye karşın" diyebilen kişi, siyasetin çağrısına koşabilir." (Weber, 1993:125).

Makyavelli amaçlara ulaşabilmek için her türlü yöntemin mübah olduğunu savunan bir düşünür değildir. Aynı zamanda Makyavelli ahlaksızlıkla da suçlanamaz. Aksine Makyavelli halkı ve ülkesinin mutluluğunu sağlayamayan lideri etik açıdan eleştirmektedir (Machiavelli, 1998: 117-118). Makyavelli'nin karmaşık siyasi ahlakının değeri kavranılamaz ise günümüz siyasetçilerinin ve karar alıcılarının davranışlarının açıklamasında neden hala geçerlilik taşıdığı açıklamak da güçleşir.

Makyavelli, politikacıların kendi özel yaşamlarında mutlak ahlakı izlemeleri gerektiğini söyler. Ancak politikacılar kamusal hayatın devam etmesinden ve ötekilerin refahından sorumlu olan kişilerdir. Bu bakımdan politikacı kamunun refahı için çabalarırken muhaliflerinin dürüst ve güvenilir olmayan mücadele yöntemleri karşısında mutlak ahlak kurallarına uymak konusunda bazı serbestilere sahip olmaları gerektiğini savunmuştur.

Politikacı için en büyük motivasyon kendi emirlerine uyulmasıdır. Siyasette bozuk olan şeylerin düzeltilmesi oldukça zordur. Makyavelli, bir toplumun refah seviyesinin artırılması için girişilecek değişim çabalarının özel zorluklarla karşı karşıya kalacağını düşünmektedir. Değişim ile çıkarı zedelenecek olanlar, değişimden yararlanacak olanlardan daha fazla azimle mücadele edeceklerdir. Şöyle ki; avantajlarını kaybedecek olanlar ne kaybedeceklerini bilmektedirler. Onların kaybedecekleri, sahip oldukları somut şeylerdir. Bu yüzden ya değişime direnecekler ya da değişimin kendi çıkarlarına zarar vermeyecek çizgiye yönlendirmeye çalışacaklardır. Değişimden yararlanacak olanlar ise genellikle karsarsız kalacaklardır. Çünkü değişimin kendilerine sağlayacağı faydalar hakkında kesin bilgileri yoktur. Bu yüzden liderlerin statükoyu değiştirme çabalarına karşı ilgisiz kalacaklardır (Machiavelli, 1998: 108-109). Bu işleyiş biçimi sebebiyle siyasi sistemde değişiklik yapmak çok zordur.

Siyasi ahlak açısından iyi bir şeyi yapmanın önündeki engelleri şiddet ve hile ile kaldırmaktan başka yolu yoksa, Makyavelli bunu tavsiye eder. Halkının ve ülkesinin sorumluluğunu taşıyan politikacının bazı amaçları uzlaşmaz olmak durumundadır. Makyavelli politikacının veya hükümdarın ahlaki görevlerini, onu eleştirenleri haksız kılacak bir şekilde açıkça vurgulamıştır. Politikacı halkının mutluluğu yerine hiçbir şahsi çıkarını koymamalıdır. Hatta ülkesi için dinden çıkmayı ve aforoz edilmeyi bile göze almalıdır.³ Vatandaşların dürüstlük talepleri, siyasetçinin abartılı ve ters politikalar üretmesine neden olur. Bu talepler karşısında politikacının dürüstlük ve ahlakı sadece görüntüde kalmaktadır. Çünkü politikacı özel hayatındaki ahlaki değerlere uymak uğruna halkının bir kötülüğe uğramasına engel olamaz ise veya ülkenin başındaki bir belanın savuş-

³ Papalığa karşı mücadele eden Floransa kenti aforoz edilme pahasına bağımsızlığını savunmuş ve elde etmiştir. Halkı ve ülkesi için dinden çıkmayı göze alan Floransalı yöneticiler Makyavelli'nin övgüsünü almışlardır. Weber de bu yargıyı olumlu bulmaktadır (Weber, 1993: 118).

turulmasını sağlayamazsa, siyasi ahlakın gereklerini yerine getirmemiş demektir.

Makyavelli'nin resmi yalanların durumsal olarak gerekliliğini savunan düşüncesini çürütmek amacıyla günümüzde yapılan eleştirel çalışmalardan en önemlilerinden biri etik araştırmacısı Sissela Bok tarafından yapılmıştır (Bok, 1989). Bok bu çalışmada politikacıların her ne şart altında olursa olsun yalan söylememelerini savunmaktadır. Siyasetçi hiçbir kutsal amaç uğruna mutlak ahlaktan sapmamalıdır. Politikacılar devalüasyon ihtimali veya gümrük vergilerinin aşırı bir biçimde yükseltilmesi gibi durumlarda sorulara cevap vermeyi reddetmeli ve olacak olanı yalan bir şekilde reddetmemelidir. Ona göre bu tür yalanlar finansal spekülasyonu ve stokçuluğu önleyebilir. Bununla birlikte eğer devalüasyonlar veya yeni vergiler söz konusu olduğunda yalan beyanlar verilirse sonuç güven duygusunun köklü bir şekilde tahrip olmasına yol açar (Bok, 1989: 177-178).

Bok'a göre bu tür durumlarda politikacıların yorum yapmaktan kaçınmaları basın tarafından devalüasyon veya yeni vergilerin yakında geleceğinin kabulü şeklinde yorumlanması ihtimalini kabul etmekle birlikte, eğer yöneticiler bu tür hassas konularda yorum yapmama geleneği ile kendilerini donatılırlarsa bu olasılığın da ortadan kalkacağını savunmaktadır. Hassa konuları önceden bilen hükümetlerin yorum yapmama geleneğine sıkı bağlılık gösterme örnekleri oldukça nadirdir. Ancak bu siyasi zafiyete dayanarak yapılan spekülasyon ve stokçulukların yarattığı tahribat büyük olduğundan, bu ilkeye uymak daha fazla önem kazanmaktadır. Yorumda bulunmayı reddetme prensibine sıkı bağlılık bir süre sonra artık spekülasyonları davet etmeyecektir.

Bok'un Makyevalist siyasi ahlak eleştirisi günümüzdeki belli başlı eleştirilerdendir ve alternatif sunma konusunda da oldukça pozitif ve cesurdur. Ancak pek çok eksikleri ve zayıf noktaları vardır. Bu alternatif ancak demokratik rejimlerde liderlerin "ara sıra" halkı kandırdığı savı ile desteklenmektedir. Spekülasyonları önlemek amacıyla "yorum yok" önerisinin bedeli oldukça yüksek olabilir. Beyan vermektен kaçınarak spekülasyonları önleme tercihinin benimseyen bir rejimin gideceği yol, bütün hassas konularda halkı karanlıkta tutmaktır. Sadece ismen demokratik olan rejimlerde dahi vatandaşların bilmesi gerekenler, hassas olarak adlandırılan konuların ta kendisidir.

Bok'un bu eleştirisi Makyavelli'nin teorisinin ancak bir kısmını karşılayabilmektedir. Bununla birlikte Bok'un çelişkileri Makyavelli'nin haklılığını ispat etmez. Makyavelli aldatılan ve aldatanın birlikte ödediği gerçek bedel konusunda fazla yorum yapmamıştır. Makyavelli insan ilişkilerini "nedir" ve "nasıl olmalıdır" şeklinde sınıflamakta çok aceleci davranmıştır. Günümüzün ılımlı demokratik rejimlerinde ikisi arasında "nasıl olabilir" şeklinde bir sınıflamaya da yer açılması gerekir. Bok'un, Makyavelli'yi politika için sabit ve net etik kural-

lar tespit etmemekle suçlaması önemli bir yanılgıdır. Etkin bir yönetim sağlamak için politikacının önünde Makyavelli'nin belirttiği gibi sayısız engeller bulunmaktadır (Killilea, 1996: 3). Politikacı sadece iyi ile kötü arasında basit bir tercih yapma lüksüyle çok nadir karşılaşır. Yine bir politikacının elediği alternatifleri “kötü”, seçtiği tercihi ise “iyi” olarak değerlendirmesi de sorumluluğunu taşıdığı toplum için çok büyük kötülükler getirebilir. Bu durum politikacının siyasal sorunların karmaşıklığını kavrayamadığının veya karmaşık sorunları ahlaksız bir şekilde basitmiş gibi göstererek hile yaptığının kanıtıdır. Bazen de politikacı toplum veya hasımları tarafından siyasal sorunlar karşısındaki eylem ve kararları, bir dindarın sahip olduğu mutlak ahlak kurallarına göre eleştirilir ve ölçülür. Bu durumda siyaseten doğru olan davranışının özel ahlaka göre kötü olarak değerlendirildiğini gören politikacı ikileme düşer.

Politikacılar kesinlikle zor tercihler arasındadırlar ve iki veya daha fazla sayıda tercihler veya “keşkeler” arasında ya da biri diğerinden beter olasılıklar arasında yaşamsal ve kilit tercihler yapmak zorundadırlar.

Siyasetçinin Ahlaki Sorumluluğu: Toplum

Modern sistemlerde siyasileri iktidarlara seçimler vasıtasıyla halk getirir. Siyasetçilerin görevi de devleti yönetmek ve kamusal hizmetleri sağlamaktır. Siyasi veya hükümdar; liderlere halkın sorumluluğunun yüklenmesi sadece modern zamanların olgusu değildir. Tarihte diğer otorite tiplerinde de geleneksel veya karizmatik olsun, iktidarın ne tür elde edildiği gözetilmeden liderlerin ilk sorumluluğu yönetimleri altındaki halk olmuştur. Makyavelli, hükümdarın halkı ne şekilde yönetimi altına aldığı ikinci plana bırakarak kralın her halukarda halkını korumasını ve sevgisini kazanmasını önermektedir. Hatta halk ile kralın kaderinin birbirine bağlı olduğunu söylemektedir; halk kralın dayanabileceği en sağlam temeldir. O'na göre halkın sevgisini kazanamayan kral, işler kötü gittiğinde çaresiz kalacaktır (Machiavelli, 1998: 139-141).

Ülkedeki her bireyin mutluluğu ve mutsuzluğunun sorumluluğunun yüklenildiği politikacı nasıl bir mesleki ahlaka sahip olmalıdır? Politikacının uymak zorunda olduğu etik kurallar nelerdir? İlk insan toplumlarından itibaren yöneticilerin uyması gerekli ahlak ve etik kurallar araştırılmış ve önerilmiştir. Tarihte yönetici ve ahlak ile ilgili pek çok eser vardır. Ancak yine günümüzde politikacının ikilimler karşısında da uyabileceği, üzerinde uzlaşma sağlanmış, sistemli ve pratik bir ahlak manzumesi sunmak imkansızdır.

Özellikle gelişmemiş ülkelerde hem yoksulluk en büyük problemdir, hem de yozlaşma bütün sistemi sarmıştır. Politikacı ülkenin kalkınması için girişeceği reform ve yenilik çalışmalarında statükodan oldukça yoğun direniş görecektir. Değişimin bilinen zorluklarının yanında statükocular nitelikleri gereği direnişlerinde büyük ölçüde ahlaka ve etik kurallara uymayacaklardır. Ahlak ve etik kuralları tanımayan rakipleri karşısında politikacı meslek etiğine uygun çalıştığında

başarı şansı oldukça düşük olacaktır. İşte az gelişmiş ülke siyasetçilerinin en büyük ikilemi burada başlamaktadır.

Yozlaşmanın yaygın olduğu ülkelerde siyasal mekanizmalar yozlaşmamış politikacının siyasal yaşamda başat aktörler olmasını zorlaştıracak şekilde yapılanmıştır. Yozlaşmış statüko ile uzlaşmayan politikacı tepki görür ve seçim mücadelesinde başarılı olamaz. Yozlaşmış bir sistemde iktidarda olan ve siyasal yaşamda uzun dönemler söz sahibi olan politikacılar kural olarak siyasetçi ahlakı açısından olumsuz değerlere sahiptir.

Siyasetçi açısından toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak ahlakidir. Ancak bu ahlaki amacı gerçekleştirmek yolunda mücadele edilen taraf, ahlak dışı yöntemlere başvuruyor ise siyasetçi mutlak ahlak kurallarına uygun davranarak başarılı olamaz. Çoğu zaman da rakiplerinin yöntem ve mücadele araçlarına ihtiyaç duyar. Bu durumda mutlak ahlak tarafından “kötü” olarak değerlendirilen bir davranışın siyasi ahlak açısından başka türlü değerlendirilme ihtiyacı vardır.

SONUÇ

Etik açıdan yaklaşıldığında politika, diğer bütün sosyal alanlardan ve mesleklerden farklılık göstermektedir. Politikacı, mesleki açıdan oldukça farklı sorumluluklar yüklenmektedir. Bir siyasi lider aldığı kararlar ve yaptığı eylemlerle bütün toplumun kaderine hükmetmektedir. Politikacının kendi çalışma arkadaşları, emri altında bulunan tüm kamu kurum ve personeli de icraatleri ve kararlarından etkilenmektedir. Toplumda birbirleriyle çatışan çeşitli çıkarlar her zaman vardır ve kural olarak politikacının görevlerinden biri de bu çıkar çatışmalarını düzenlemektir. Bir başka deyişle politikacının etik açmazlarla karşılaşması kaçınılmaz bir kural haline gelmiştir.

Yoksul ve yozlaşmış bir ülkede sorumluluk ahlakı, politikacıya statükocu değil reformcu olmayı, halkın refah seviyesini arttırmayı, haksızlıkları engellemeyi ve yozlaşmayı ortadan kaldırmayı emreder. Politikacı kötülüklerle mücadele etmelidir. Ancak kaybedeceklerini somut olarak hesaplamak durumunda olan statükocular, esasen olumsuz ahlaki değerlere sahip olduklarından çıkarlarını korumak için ahlak dışı yöntemleri de kullanacaktır. Politikacının mücadele ederken mutlak ahlaka uygun davranması rakiplerinin mücadelede avantajlı olmalarını ve politikacının yenilgisini getirir. Kötülere karşı mutlak ahlaaktan taviz vermeyen ancak savaşı kaybeden politikacının toplumunun başına gelenler ise politikacının sorumluluğundadır. Politikacı mutlak doğruları yaptıktan sonra, olası kötü neticelere karşı sorumluluğunu reddedemez. Yozlaşma ve yoksulluk içinde yaşayan bir toplumda politikacı eğer bu kötülüğün sebepleriyle mücadelede deontolojik ahlak anlayışıyla başarısız olursa, toplum yine yoksulluk ve yozlaşma içinde yaşamaya devam edecektir. Bu durum sorumluluk ahlakı açısından başarı değildir.

Öte yandan yoksul ve yozlaşmadan mağdur bulunan kesim, siyasi önderin giriştiği değişim veya reform mücadelesinden ne elde edeceği konusunda somut bir fikir sahibi değildir. Bu yüzden de ne kaybedeceğini çok iyi bilenlere nazaran daha pasif ve ilgisiz davranacak ve siyasi lideri mücadelesinde yeterince desteklemeyeceklerdir.

Politikacı veya siyasi lidere yol gösterecek etik çalışmalar ve ahlak kuralları ne denli titizlikle belirlenirse belirlensin siyasetçinin karşılaşacağı etik çelişkileri önleyecek bir etik kurallar seti yoktur. Bu çalışma da, politikacının etik çıkarmasına çözüm getirmek değil; çözüm arayışıdır

Yanlış anlaşılmayı engellemek için belirtilmesi gereken bir husus da politikacının ahlak dışı becerilerinin kesinlikle övülmediğidir. Özellikle Makyavelli'nin eserleri ve Makyavelli'yi konu eden çalışmalar çok sık ahlaksızlık suçlamasına maruz kalmıştır. Ahlaksızlığa övgü veya kötülükle mücadelede mutlak ahlakçı yaklaşımlar, reel siyasal yaşamın karmaşıklığı göz önünde tutulduğunda kolaycı olduğu kadar trajik ve tehlikelidir de. Çünkü bir taraftan diktatör ve zalim siyasi liderlerin meşrulaştırılması tehlikesi varken öte yanda mutlak ahlak ve deontolojik etiğe uygun özelliklere sahip -dürüst, iyi niyetli, doğru vb- ancak beceriksiz ve basiretsiz siyasetçilerin toplumları sürükledikleri felaketler ve onların bu sonuçlardan sadece iyi niyetli oldukları savıyla sorumluluktan kurtulmaları tehlikesi vardır.

Politikacı ahlakına deontolojik yaklaşımlar da siyasetçinin etik ikilemelerine tam bir çözüm getirmemektedir. Örneğin Bok'un getirdiği "her ne olursa olsun yalan söylememek" ve "doğruyu söylemek sakıncalıysa yorum yapmamak" önerisi başarılı olsa bile siyasetçiye her açmazda kullanabileceği bir anahtar çözüm vermez. Kaldı ki öneri beklenen çözümden daha fazla tehlikeli riskler taşımaktadır. Kamuoyunun bilgi edinme hakkının engellenmesi ve otoriter bir rejimin meşrulaştırılması için avantajlar sunması oldukça büyük bir risktir.

Günümüzde politikacılar, eylemleri kararları, yaşamları ve başarıları açısından en fazla ahlaki eleştiriye uğrayan kesimi oluşturmaktadırlar. Tarihte en başarılı politikacı veya devlet adamı olarak gösterilen kişiler dahi eleştiriden kurtulamamıştır. Politikacıların toplumların kaderlerine etki etmek gibi ağır bir sorumlulukları vardır. Bu yüzden bu kesime çeşitli dokunulmazlıklar sağlanmış; hatta şiddet kullanma yetkisine sahip kamu kurumlarının idaresi de politikacılar verilmiştir. Bir ülkeye savaş ilanı da politikacıların yetkisindedir. Bu özelliklerden dolayı politikacı ahlakının, sorumluluk ahlakının gereklerini yerine getirecek şekilde algılanması ve politikacıya tanınacak bu serbestinin evrensel ahlak ile dengede olması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can (1996), "Değişime Kimler Direniyor?", *Yeni Türkiye*, S.9/1996.
- Bok, Sissela (1989), *Lying: Moral Choice in Public and Privat Life*, Vintage Books, New York.
- Güngör, Erol (1997), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Hatemi, Hüseyin (1970), *İslam Hukukunda Devlet Yapısı*, Hareket Yayınları, İstanbul.
- Killilea, Alfred G. (1996), "Machiavelli, Bok, and Public Ethics", *Ethical Dilemmas in Public Administration*, (Ed. Lynn Pasquerella, Alfred G. Killilea, Michael Vocino), Preager, London.
- Köker, Levent (1993), "Modern Demokrasinin Çelşkileri Açısından Bilim-Ahlak-Siyaset İlişkileri Üzerine Bir Deneme", *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, (Der: Türker Alkan), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Pehlivan, İnanet (1997), "Yönetimde Etik Sorunu ve Kamu Yöneticisinin Etik Davranışları", *21. Yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu*, 7-9 Mayıs 1997 TODAİE, Ankara.
- Şenel, Alâeddin (1993), "Siyasal Ahlak: Kapsamı-Açmazları-Tipolojisi", *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, (Der: Türker Alkan), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Taneri, Aydın (1997), *Türk Devlet Geleneği*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max (1985), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, (Çev: Z. Aruoba), Hil Yayınları, İstanbul.
- Machiavelli (1998), *Hükümdar (Il Principe)*, (Çev: H. Kemal Karabulut), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max (1993), *Sosyoloji Yazıları*, (Ed: H.H. Gerth, C. Wrights Mills) (Çev:Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınlar, İstanbul.